

הונא בריה דרב יהושע בסוגיא לקמן שאסור לצייר פרצוף אדם.

וכבר קשה משמעות הברייתא, איך יתכן שברישא מדברת ב"מוצא", ובמציעתא מדברת ב"עושה", והגמרא ממשיכה להקשות עוד:

אי אם הברייתא במציעתא מדברת בעושה

— אימא סיפא, כיצד נפרש את הדין השלישי שבברייתא, שנאמר שם: כל הצורות מותרות — חוץ מצורת דרקון.

וקשה, אי אם מדובר בעושה — צורת דרקון, מי אמיר האם אסור לצייר צורת דרקון?!

והא כתיב הרי כתבה התורה "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" ודרשינן לקמן בסוגיא שאסור לצייר דמות משמשי מרום.

משמע, הני צורות שמשים במרום, אין, אכן אסור לציירם, אבל צורת דרקון, לא. אינו אסור לציירם לפי שאינו שורה במרום.

אלא מוכרח לומר: פשיטא שהברייתא מדברת במוצא, ובאה להשמיענו כמו דתנן ששנינו במשנתנו: המוצא כלים ועליהם צורת חמה... צורת דרקון יוליקם לים המלח ואסורות בהנאה.

ועתה מסיים רב ששת את "חומרי מתנייתא", איך יתכן שרישא וסיפא מדובר במוצא, ואילו מציעתא מדובר בעושה?!

ומתצינן: אמר אבוי: אין! אכן, כך מוכרח לבאר את הברייתא: רישא וסיפא במוצא ומציעתא בעושה.

רבא אמר: כן נבאר את הברייתא: כולה במוצא, ומה שהקשינו על המציעתא שנאמר בה שפרצוף אדם אסור בהנאה, ואילו ממשנתנו משמע שפרצוף אדם אינה אסורה בהנאה — נתרץ:

מציעתא משנת רבי יהודה היא, ואכן חולק על התנא של משנתנו —

דתניא ששנינו בברייתא: רבי יהודה מוסיף על הצורות שנמנו במשנה, ואוסר בהנאה אף דמות אשה מניקה בן, וצורת סר אפים.

מניקה על שם מה עושין אותה הגוים ועובדים אותה?

על שם חוה שמניקה את כל העולם כולו.

סר אפים — על שם יוסף שפר נעשה שר ומפים והפיס דעת את כל העולם כולו ופירנס אותם בשני רעב.

ומתורץ, שבאלו פרצופין אמרה הברייתא — לדעת רבי יהודה — שהן צורות שהמוצאן אסור ליהנות מהם.

והגמרא מוסיפה: והוא יוסף, כלומר, צורה זו אסורה, רק באופן דנקיט גריוא שאוחז בידו כלי מדידה, וקא כייל ומודד. והיא וחוה, כלומר, צורה זו אסורה רק באופן דנקטא שהיא מחזיקה בזרועותיה בן וקא מניקה ומניקתו.

הגמרא מבארת את מה ששנינו במשנה צורת "דרקון".

תנו רבנן: איזהו צורת דרקון? פירש רבי שמעון בן אלעזר: כל שיש לו ציצוין סנפירין. פירוש אחר: כמין שערות, בין

פרקיו חוליותיו.

באיזה חוליות? מהווי הראה בידיו רב אפי:
בין פרקי צואר.

אמר רבי חמא ברבי חנינא: הלכה כמו רבי
שמעון בן אלעזר, ואסור רק צורת דרקון
שיש לו ציצין בין פרקי צוארו⁽³²⁾.

והגמרא מספרת מעשה בענין דרקון, ולומדת
מהמעשה הזה כמה הלכות.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן
לוי: פעם אחת הייתי מהלך אחר רבי אלעזר
הקפר בריבי [כינוי לאדם גדול] בדרך,
ומצא שם בדרך טבעת ועליה צורת דרקון,
ורצה לזכות בה מן ההפקר, לכן לא הגביהה,
כדי שלא יקנה אותה — ואז תהיה עבודת
כוכבים של ישראל שאי אפשר לבטלה,
ותיאסר בהנאה — זמה עשה?

מצא עובד כוכבים גוי קטן — ולא אמר לו
כלום.

ואחר כך מצא עובד כוכבים גוי גדול, ואמר
לו רבי אלעזר הקפר לגוי "בטלה"! ציווה
עליו לבטלה. ולא בטלה, הגוי לא רצה

לבטלו. פטרו רבי אלעזר הקפר על לחיו,
ובטלה, וזכה בה רבי אלעזר הקפר.

רבי יהושע בן לוי התבונן ברבו ללמוד
מדרכיו וממעשיו הטובים, ולמד ממעשה זה
כמה הלכות, ואף ממניעתו לומר לגוי קטן
לבטלה, ואמר:

שמע מינה ממעשה זה אפשר ללמוד תלת,
שלש הלכות בהלכות ביטול עבודת כוכבים

—

הראשונה: שמע מינה מכך שרבי אלעזר לא
חקר את הגוי אם הוא מעובדי אותה צורה,
אפשר ללמוד: עובד כוכבים גוי מבטל
עבודת כוכבים אליל שלו ושל חבריו הגוי,
אף שאינו אליל.

ועוד שמע מינה, מכך שלא ציווה על הגוי
הקטן לבטל, אפשר ללמוד: גוי היודע בטיב
של עבודת כוכבים ומשמשיה — מבטל,
וגוי קטן שאינו יודע בטיב עבודת כוכבים
ומשמשיה — אינו מבטל.

ועוד שמע מינה מכך שפטרו על לחיו כדי
שיבטל, אפשר ללמוד: עובד כוכבים מבטל
בעל כרחו⁽³³⁾.

ואף כששנתה המשנה הלכה זו [נב ב], גם
הקשתה הגמרא: פשיטא, ותירצוה באוקימתא
מיוחדת, עיין בתוס' [לתוס'] היה גירסא אחרת
בגמרא שם. מהרש"א ומהר"ם].

והתוס' הרא"ש הביא תירוץ בשם רבינו
אלחנן: שם במשנה מדובר בישראל העובד
עבודת כוכבים, ויש צורך להשמיענו שאינו יכול
לבטלה, ויש בכך חידוש. ואילו כאן — פשיטא
שישראל אינו יכול לבטל אלילים.

ובשם רבינו יהודה מתרץ: מכאן אין כל כך

32. כתבו התוס' בשם רשב"ם, על אף שאין
חולק על רבי שמעון בן אלעזר, מכל מקום,
פוסק רבי חמא כמוהו אף אם ימצא תנא בשום
מקום החולק עליו.

33. הקשו התוס': הרי יש כאן עוד חידוש
הלכה, והוא: שאין ישראל יכול לבטל?
ותירצו: אין צורך להשמיענו שישראל אינו
יכול לבטל, דפשיטא הוא, ואין בכך שום
חידוש.

ובא אחר והצילה מידם, ומן הגי' אנשי צבא, ומן הנחר, ומזוטו של ים גל גדול של ים החוזר לאחוריו ושוטף כל מה שמוצא בדרך, ומשלוליתו של נהר העולה על גדותיו ושוללת כל מה שבדרכה —

והמוצא מציאה בסרטיא ופלטיא גדולה מקום ריכוז של הרבה בני אדם, ובכל מקום שהרבים מצויין שם — הרי אלו האבידות שנמצאו שם שלו ואינו צריך להחזירם לבעליהם, מפני שהבעלים מתייאשין מהן ברצונם ושלא ברצונם.

וקשה, הרי רבי אלעזר הקפר מצאה במקום שבעליה הגוי ודאי התייאש ממנה, והיא של הפקר, ובודאי בטלה מדעתו שלא יעבדנה עוד, ולמה הוצרך לבטלה?

מגדף בה מקשה בשמועה זו רבי חנינא איזה צורך היה לרבי אלעזר לבטלה באמצעות גוי, הרי היא בטלה מאליה, כיון שנמצאה בדרך במקום שרבים מצויים⁽³⁴⁾, ודאי התייאש ממנה הגוי, ואינו עתיד לעבדה, והרי היא בטלה מאליה.

ולית ליה וכי לא סבור לרבי אלעזר הקפר בריבי הא דתניא ברייתא זו:

הברייתא נשנתה במסכת בבא מציעא לגבי דין מציאה, מי שאבד דבר והתייאש ממנו — הרי הוא של המוצאו. ובאה הברייתא לחדש שישנם מקרים שהיאוש נעשה מאילו.

המציל דבר של חבירו מן הארי ומן הדוב, ומן הנמר כגון שהתנפלו על בהמה לטורפה,

אין צורך להשיענו, כי משנה מפורשת היא כנ"ל, אבל החידוש שגוי יכול לבטל את של חבירו הוצרך להשיענו, כי מה שאמרה המשנה לקמן שגוי יכול לבטל את של חבירו — מדובר בששני הגוים עובדים לאליל אחד, כגון שניהם למרקוליס, אלא שאינו שלו, ולכן יכול לבטלו —

אבל המשנה לא השמיעה לנו שגוי העובד לפעור יכול לבטל את המרקוליס של חבירו. ויש סברא לומר שאינו יכול, כי אינה חשובה בעיניו כלום, ובא המעשה ללמדנו, שאף על פי כן, יכול הגוי לבטלה. ומנין לומדים זאת? מכך שרבי אלעזר הקפר לא חקר את הגוי אם עובד לדרקון אם לא, והכריחו לבטל, שמע מינה שיכול לבטל.

ועיין בחידושי הריטב"א.

34. כן פירשו התוס'.

והוצרכו לומר כן, משום שאם לא כן, מה

ראיה שאין הישראל מבטל, כי יש לדחות ולומר, שלכן אינו יכול לבטל, כיון שמצאה הרי הוא "כאילו" שלו, למרות שלא הגביה עדיין. ואין מכאן ראיה ללמוד הלכה שישאל אינו יכול לבטל אליל של גוי בעודה ביד הגוי.

והרמב"ן והר"ן בחידושיהו מתרצים: לכן לא הביאו חידוש זה, כיון שהוא משנה מפורשת.

ואם כן קשה: הלא גם ההלכה שהגוי מבטל אליל של חבירו — נשנתה במשנה מפורשת? לכן מבארים: לא נאמרה שם במשנה הלכה שהגוי מבטל אליל של חבירו בעל כרחו. כלומר: יש כאן שלשה חידושים. האחת, שקטן אינו יכול לבטל, השני, שגדול יכול לבטל בעל כרחו, והשלישי, שגדול יכול לבטל בעל כרחו אליל של חבירו. וזה חידוש שלא נאמר בשום משנה.

הר"ן בפירושו על הרי"ף דוחה תירוצו של הרמב"ן.

ומתיר: חידוש זה שהישראל אינו יכול לבטל

ומתרצינן: **אמר אביי**: נהי אכן דמינה מן הכלי בעצמו מן שוויו ה"ממוני" מייאש מתיאש, אבל מאיסורא מדבקותו באליל הגורמת לה להיות אסורה בהנאה — מי מייאש האם הוא מתיאש?!

מימר אמר הגוי בהיודע לו אבדן אלילו, אומר: **אי עובד כוכבים משבח לה אם גוי ימצאנה** — מפלח פלחי לה יעבדנה, **אי ישראל משבח לה** ואם ישראל ימצאנה — **אידי דמינה יקרין** היות ושוויה רב מזבין לה לעובד כוכבים ימכרנה לגוי, והגוי הקונה אותה פלח לה יעבדנה⁽³⁵⁾.

ולכן, מאיסורה אינה בטלה, והוצרך רבי אלעזר הקפר לגוי שיבטלנה טרם שיזכה בה מן ההפקר.

למדנו בסוגיא הקודמת, שציוותה התורה בלאו מיוחד, שאסור לישראל לעשות צורות מסוימות, אף לצורך גוי. והוא מה שאמרה התורה [שמות כ] "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם".

ועתה הגמרא דנה איזה צורות מותר לעשות ואיזה אסור.

ומקדימה להביא משנה במסכת ראש השנה, שם שנינו שרבן גמליאל נשיא ישראל ראש

הסנהדרין המקבל את העדים הבאים להעיד שראו את הלבנה בחידושה, ובהיזדקקו לחקור ולבדוק אותם אם דבריהם מכוונים, וראו את אותה צורת הלבנה, הכין לו צורות שונות של הלבנה שאפשר להלבנה להופיע בצורות אלו בעת חידושה, כדי לבדוק את העדים.

צורות אלו שהיה לו לרבן גמליאל, לכאורה היה אסור לצייר אותם. ובנדון זה עוסקת הגמרא.

תנן התם שנינו שם: דמות צורות לבנות היה לו לרבן גמליאל בעלייתו מצויירות **בטבלא** [לוח] בכותל, שבחן מראה את ההדיוטות, ואומר להן "כזה ראיתם? או כזה ראיתם"?

ומקשינן: **ומי שרי** וכי מותר לעשות כן?

והא כתיב "לא תעשון אתי", ודרשינן בכרייתא: **לא תעשון כדמות שמשו** משרתי עליון המשמשים לפני, והלבנה היא אחת מה"שמשים".

ומתרצינן: **אמר אביי**: **לא אסרה תורה אלא שמשין שאפשר לעשות כמותן ממש**, כגון, שמשין של הקב"ה למטה, חצר ואולם והיכל דומים לחצר ואולם והיכל של בית

מקשה רבי חנינא, ולמה לא הקשה כן על משנתנו, במי שמצא תבנית יד או תבנית רגל [ועיין מהר"ם] ששנתה המשנה שהם אסורים, ולמה אסורים, ולמה לא נאמר שהפקר הם ובטלים מעצמם?

לכן מבארים, שעל המשנה אי אפשר להקשות כן, כי אפשר לפרשה שמצאה במקום שאין רבים מצויין שם. ואילו כאן במעשה זה

מצאוה בדרך והיא מקום שרבים מצויים.

35. כתבו התוס': סברא זו שהישראל ימכרנה לגוי, אינה סברא בפני עצמה לומר שלכן הגוי אינה מבטלה —

והתוס' מוכיחים מגמרא לקמן [נג א], שאם הגוי מוכר אלילים או ממשכנה, אכן מבטלה, ואינו אומר שהישראל ימכור אותה לגוי לצורך

המקדש, וכן מנורה —

אבל שמשין של מעלה, כגון שמש וירח, שאי אפשר לעשות כמותן ממש, אלא לצייר ציור דוגמתן — מותר.

כמו דתניא שנינו בברייתא: **לא יעשה אדם בית כמו תבנית היכל בית המקדש בארכו ורחבו וגבהו, ככל מידותיו, וכן לא יעשה אדם אכסדרה כמו תבנית אולם בית המקדש במידותיו בנוי משלשה צדדיו ופתוח בצד רביעי, חצר תבנית עזרה, שולחן תבנית שולחן הטהור שבהיכל, מנורה תבנית מנורה.**

אבל אם עושה בשינוי, ולא בדוגמת בית המקדש — מותר, ולדוגמא:

אבל הוא עושה מנורה של חמש נרות, ושל שש ושל שמונה, כי מנורת המקדש היתה של שבע. ושל שבע נרות — לא יעשה, אפילו של שאר מיני מתכות —

ואף על פי שאינה דומה למנורת בית המקדש שהיתה של זהב — אסור לעשות. כי מנורת המקדש כשרה אף כשהיא עשויה משאר מיני מתכות. נמצא שכל מנורת שבעה קנים דומה למנורת בית המקדש, ואף של

שאר מיני מתכות.

אלו הם דברי חכמים. ולדבריהם מותר לעשות מנורת שבעה קנים העשויה מעץ, כי לדעתם אין לעשות את מנורת בית המקדש מעץ.

רבי יוסי בר יהודה אומר: אף מנורה של עץ לא יעשה, כי לדעתו כשרה מנורת בית המקדש כשהיא עשויה מעץ⁽³⁶⁾ — ומביא לכך ראיה:

בדרך שעשו מלכי בית חשמונאי כשגברה ידם על היוונים ונצחום, ונכנסו להיכל ולא מצאו כלי המקדש כי היוונים שדדו אותם ולקחום עמם, והחשמונאים היו עניים ולא יכלו לעשותה מזהב, ועשאוה משל עץ. ולדעתו מותר לעשות מנורת בית המקדש של עץ, לכן אסור לעשות מנורת שבעה קנים אף של עץ.

אמרו לו חכמים לרבי יוסי בר יהודה: **משם ראיה?! בית חשמונאי לא עשו מנורת עץ, אלא שפורין של ברזל היו וחופין** [גירסת הב"ח: **ומחופין**] **בבעץ** בדיל, והיה נראה כאילו עשויים מעץ⁽³⁷⁾, וכאשר העשירו — **עשאוה של כסף, חזרו והעשירו — עשאוה של זהב.**

עבודת אלילים —

אלא, שאבי התכוון לומר שהיא סברא "מצטרפת" אליו לספיקותיו, וסובר: ספק ימצאנה גוי וספק ישראל, ואף אם תמצי לומר שימצאנה ישראל, שמא ימכנה לגוי.

36. ביאור המחלוקת של חכמים ורבי יוסי בר יהודה: נאמר בתורה [שמות כה] "ועשית מנורת זהב טהור מקשה תעשה את המנורה". ודרשו

חכמים "ועשית מנורת" — כלל, כלומר: מכל מיני חומרים, "זהב טהור" — פרט, דוקא מזהב "מקשה תעשה את המנורה" חזר וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, והוא מיני מתכות בלבד. ואילו רבי יוסי בר יהודה דורשו: ריבה ומיעוט וריבה, בא לרבות כל דבר, ולמעט דבר אחד, והוא של חרס בלבד.

37. כן כתב התוס' רי"ד.

התורה "לא תעשון אתי". שהן שוכנות אצל הקב"ה, כביכול⁽³⁹⁾.

ואילו חמה ולבנה אינם אסורים. ומתורצת הקושיא: איך עשה כן רבן גמליאל.

ומקשינן: **אלא מעתה, פרצוף אדם לחודיה,** כשאינו בתוך דמות מרובעת של ארבעה פנים, **תשתרי!** יהיה מותר לעשותו לנוי.

אלמה תניא וכי למה שנינו בכרייתא: **כל הפרצופות מותרין לעשותם** — חוץ **מפרצוף אדם.** ולמה אסור פרצוף אדם לבדו?

ומתריצין: אכן, אינו אסור אלא דמות ארבעה פנים ביחד ולא שאר משמשי מרום, ואיסור זה נדרש ממה שנאמר "לא תעשון אתי". ומה שאסור לעשות פרצוף אדם נלמד מדרשה אחרת —

אמר [גירסת הב"ח והמהרש"א: **רב הונא בריה דרב יהושע: מפרקיה מדרשתו**] שהיה דורש לפני העם **דאביי שמיעי לי,** שמעתי דרשה זו: אמרה התורה **"לא תעשון אתי"**. ודרשינן, **לא תעשון "אותי"**, שהיות והקב"ה

הגמרא הביאה ברייתא זו להוכיח כדברי אביי, שהאיסור הנלמד מ"לא תעשון אתי" הוא, לעשות דוגמת שמשי מטה, כדוגמתן ממש, ואילו לצייר ציורים של שמשי מעלה לא אסרה הברייתא. ומתורץ, שרבן גמליאל שפיר עשה צורות לבנות.

ומקשינן: **ושמשינן שאי אפשר לעשות כמותן כגון שמש וירח — מי שרי וכי מותר?**

והא **תניא** שנינו בכרייתא אחרת: אמרה התורה **"לא תעשון אתי"** ודרשינן, **לא תעשון כדמות שמשי המשמשים לפני במרום,** הרי שאסור לעשות אפילו שמשי מעלה⁽³⁸⁾.

וחוזרת הקושיא: איך עשה כן רבן גמליאל?

ומתריצין: **אמר אביי: לא אסרה תורה** מג-ב לעשות כל משמשי מרום, **אלא בדמות ארבעה פנים כהרי הדדי,** דהיינו פני שור, אדם, אריה ונשר ביחד, שהיא הדמות המתוארת בספר יחזקאל [א] שהן חיות הקודש הנושאות את כסא הכבוד — כביכול — של הקב"ה. ועל דמות מרובעת זו אמרה

39. הקשו התוס' פשיטא שאסור לעשות דמות ארבעה פנים, הרי אסור לעשות דמות אדם? ותירצו: אם מצא מצוייר דמות אדם, באה הכרייתא לאסור להשלים עליה עוד אריה כרוב ונשר. ועוד תירצו: אם יעשה ארבעה פנים יעבור על שני איסורים, האחד דמות אדם, והשני דמות ארבעה פנים.

והתוס' במסכת ראש השנה מתריצים [וכן תירצו הרמב"ן הריטב"א והר"ן והמהר"ם], שדמות ארבעה פנים אינה דמות אדם, והיה סברא לומר שמותר.

וכתבו התוס' במסכת ראש השנה וכן כתב הריטב"א: שפודים, היינו שלא היה להם כפתורים גביעים ופרחים.

38. התוס' מבארים שהדמיות הנמצאים בשמים אינם דומים לדמות אדם [ואין להם פרצוף אדם — מהר"ם] ואף שהנביא קורם "כדמות אדם", אינם דומים לאדם כי אין להם עורף.

כי אם היה להם דמות אדם, פשיטא שאסור לעשותן, שהרי אסור לעשות דמות אדם, כמו שיבואר לקמן.